

Pregledni rad
UDK 725.96 Cesargrad/Kunšperk (091)(497.5)
Primljeno 2021-05-27
Prihvaćeno za tisak 2022-06-01

TVRDI GRADOVI CESARGRAD I KUNŠPERK U KONTEKSTU GRANICE NA RIJECI SUTLI DO POČETKA 17. STOLJEĆA

Robert Iveković Misirača, Zagreb

Sažetak

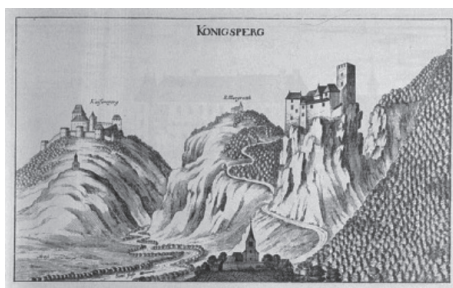
Na brdima koja zatvaraju klanac rijeke Sutle zvan Zelenjak smjestila su se dva tvrda grada – (burgovi, utvrde/utvrđeni gradovi) Cesargrad i Kunšperk. Oba grada predstavljala su dio obrambenog kompleksa Zemalja Krune sv. Stjepana, odnosno Svetog Rimskog Carstva Njemačke Narodnosti. Uzajamna geografska blizina i smještaj tih gradova na granici utjecali su na njihov povijesni razvoj te razvoj njihove okolice, prije svega na razvoj podgrađa. S razvojem tih tvrdih gradova, koji je zasebno trajao od 12. do 17. stoljeća, usporedno se „razvijala“ i rijeka Sutla kao primarno prirodna granica prije navedenih političkih entiteta. Od funkcije granice rimskih provincija do one bivanja granicom formiranih političkih i kulturnih entiteta, Sutla je zajedno sa svojim stanovnicima proživjela mnoga povijesna zbivanja. Izuzev manjih događaja vojne prirode tijekom 13. stoljeća, granica na Sutli u predjelu klanca Zelenjak do akindžijskih je provala u 15. stoljeću nosila epitet konstantne i mirne granice. Ulaskom Zemalja Krune sv. Stjepana u okrilje Habsburgovaca, Sutla, a i time predio klanca Zelenjak, od granice političkih entiteta postaje zonom koja nastoji odvratiti Osmanlije od daljnjeg prodiranja u Štajersku i, posljedično, dolaska Osmanlija do Beča.

Ključne riječi: granica na rijeci Sutli; Cesargrad, Kunšperk, klanac Zelenjak; 12. st. – poč. 17. st.; provale Osmanlija; mikro i makro lokacija

Uvod

U svijesti mnogih stanovnika koji žive na području toka rijeke Sutle, najstarije prirodne granice koja je odjeljivala mnoge političke entitete kroz povijest, postoji lokalna priča o dva tvrda grada u Sutlinom klanecu Zelenjak. Oba tvrda grada, Cesargrad i Kunšperk, nekada je povezivao viseći most, koji su lokalna gospođa koristila kao svojevrsan hodnik. Spomenuta priča podsjetila je autora ovog

članka na poznat Vasarijev koridor koji je služio obitelji Medici kao veza između firentinske gradske vijećnice Palazzo Vecchio i palače Pitti. Svakako se prisjetiti i bliže nam legende, koju je davnih dana zapisao Ljudevit Gaj. To je priča o visećem kožnom mostu, spoju Staroga grada (Krapine) s Novim gradom (Psar), na kojem su se sastajala braća Čeh, Leh i Meh kako bi raspravila detalje urote protiv lokalnog rimskog namjesnika. Oba mosta, i viseći između Cesargrada i Kunšperka i viseći kožni u Krapini, postoje samo kao dio lokalne predaje i mašte, no znakovito je što fizička odvojenost rijekom nije spriječila razvoj svijesti stanovništva o drugoj strani obale niti je to nije naštetilo procesu povezivanja.

Slika 1. – „Kunšperk“, Georg Matthäus Vischer, *Topographia ducatus Styriae*, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1971., sl. 49

Slika 2. – Detalj koji prikazuje Cesargrad te crkvu Majke Božje Snježne; „Kunšperk“, Georg Matthäus Vischer, *Topographia ducatus Styriae*, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1971., sl. 49

Cilj ovog članka¹ prikazati je, oslanjanjem na izvore i literaturu, povijesni razvoj granice na rijeci Sutli, razvoj Cesargrada i Kunšperka te koliko je fizička odvojenost rijekom Sutlom utjecala na njih i njihovu okolicu u razdoblju razvijenog i kasnog srednjeg te ranog novog vijeka, preciznije od 12. do početka 17. stoljeća. Istraživanje ove teme temelji se ponajprije na dostupnim pisanim izvorima koji se odnose na oba tvrda grada i istoimene posjede, dok historijska topografija, koja se koristila u svrhu rekonstruiranja povijesnog izgleda prostora, ukazuje na stratešku važnost cjelokupnog prostora.

Temu razmatramo u okviru nekoliko grupa pitanja, u kojima će se prikazati povijesni razvoj rijeke Sutle kao granice dvaju političkih entiteta – Svetog

¹ Ovaj rad prilagođena je verzija diplomskog rada: Robert Iveković Misirača, *Na granici Kraljevstva i Carstva. Komparativna analiza povijesnog razvoja Cesargrada i Kunšperka*, diplomski rad (mentor: izv. prof. dr. sc. Hrvoje Kekez), Odjel za povijest Hrvatskog katoličkog sveučilišta, 4. rujna 2019.

Rimskog Carstva i Zemlje Krune sv. Stjepana, analizirajući pritom lokacije navedenih tvrdih gradova te će se nastojati dati odgovori na pitanja njihove mikro i makrolokacije, kao i na pitanje njihove prometne povezanosti. Također, članak će se ukratko osvrnuti na povijesni kontekst te odgovoriti i na pitanja o prvim vijestima, tipu utvrđenja, kao i današnjem stanju tvrdih gradova. Shodno tome, članak će nastojati prikazati akindžijske provale Osmanlija na području klanca Zelenjak i toka rijeke Sutle te analizirati koliko je ta granica značila za Sveto Rimsko Carstvo, odnosno za Zemlje Krune sv. Stjepana.

Spomenuti temeljnu literaturu i izvore važne za razumijevanje ove tematike.

Što se izvora tiče, prije svega ovdje je potrebno navesti gradivo u kojemu se Cesargrad i Kunšperk prvi put spominju. Što se Cesargrada tiče, prvi izvor vezan je uz već spomenutu darovnicu Žigmunda Luksemburškog. Originalna isprava iz 1399. godine nije sačuvana, no zato se u ispravi iz 1406. godine nalazi transumpt spomenute isprave. Ova isprava se danas čuva u Državnom arhivu u Beču (*Staatsarchiv*).² Što se tiče prve isprave vezane uz Kunšperk, nju je moguće naći u Kosovom četvrtom svesku *Gradiva za zgodovino Slovenije*, a vezana je uz rušenje Kunšperka u razdoblju između 1167. i 1174. godine. Ova isprava ili listina ustvari je izvadak iz djela *Kronika Gurka*³ (lat. *Chronicon Gurgense*).

O značaju Sutle kao granice u kasnijim razdobljima govore i osmanlijski upadi tijekom 15. stoljeća, o kojima izvještava djelo *Austrijska kronika (Österreichische Chronik)* Jakova (Jakob) Unresta. Spomenuti kroničar bilježi kako su započeli 1471. godine, nastavljaju se godine 1474.,⁴ 1475.⁵ i 1476.,⁶ a 1494. bila je godina posljednjih osmanskih upada.⁷ Potrebno je, uz Unrestove zapise o osmanskim

² *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, svezak 18., ur. Duje Rendić-Miočević (Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1990.), dok. 292, str. 418 (Dalje u tekstu: CD XVIII.).

³ *Chronicon Gurgense* (njem. *Chronik von Gurk*) popis je biskupa Gurka te ukratko donosi njihovo djelovanje. Kronika obuhvaća razdoblje od 1088. do 1180. godine, a objavio ju je Wilhelm Wattenbach u sklopu drugoga toma djela *Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesium et quingentesimum*; „Chronicon Gurgense. Edidit Wilhelmus Wattenbach prof. Heidelbergensis“; u: *Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesium et quingentesimum, Scriptorum*, tom II., vol. 23., ur. Georg Heinrich Petz (Hannover, 1874.), str. 8 – 10 (dalje u tekstu: MGH, SS, 23.).

⁴ Jakob Unrest, *Österreichische Chronik* (ur. Karl Grossmann), Weimar, 1957., str. 42.

⁵ Možda se sukob dogodio pri ulazu u klanac Zelenjak, a moguće „bojno polje“ moglo bi se smjestiti na područje nedaleko od anašnjeg sela Risvice. S obzirom da su sudjelovali kapetani Kranjske, Koruške i Štajerske, moguće je da se je sukob dogodio i u nizini ispred Kunšperka, kod današnje Bistrice ob Sotli.

⁶ J. Unrest, *Österreichische Chronik*, str. 63 – 64; Vjekoslav Klaić, „Sutla (zemljopisno-povijesna crtica)“, u: *Hrvatsko kolo: Naučno-književni zbornik* (knj. VI.), Zagreb, 1910.; str. 141.

⁷ Vidi više u: J. Unrest, *Österreichische Chronik*, str. 230.

provalama, spomenuti i sukob Osmanlija s kranjskim trupama predvođenim pukovnikom Seifriedom von Pohlheimom 1472. godine. O navedenim činjenicama nešto više kasnije u radu.

Velikim dijelom rad se oslanja na prvo i jedino djelo Gjuro Szabe o vlastelinskim gradovima *Srednjovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*,⁸ koje uključuje povijesno-arhitektonske aspekte svakog tvrđoga grada, pa tako i Cesargrada. Također, potrebno je istaknuti i njegov izvještaj o radu povjerenstva za očuvanje spomeničke baštine,⁹ koji predstavlja vrijedan izvor za proučavanje povijesnog aspekta sačuvanih objekata, ali i rada jednog takvog povjerenstva.

U smislu arhitektonskog i povijesnog aspekta, najnovija od svih jedinica literature predviđene za ovaj diplomski rad, članak „Burg Cesargrad-povijesno–arheološka analiza“ Andreja Janeša s Odjela za kopnenu arheologiju Hrvatskog restoratorskog zavoda, donosi rezultate arheoloških istraživanja provedenih 2008. i 2010. godine, kada su istraženi prostori sjeverozapadnog dijela Cesargrada, njegove okolice i dijela južnog krila palasa. Analizom arhitektonskih ostataka, arheoloških nalaza i povijesnih izvora, Janeš rekonstruirao faze razvoja tvrđoga grada od njegova nastanka do 16. stoljeća te definira funkcije istraženih prostorija.

Članak Drage Miletića „Plemički grad Cesargrad“, koji je izašao u časopisu *Peristil*, predstavlja onu skupinu radova novijega datuma koji su u obzir uzeli Cesargrad i njegove značajke u cijelosti. Miletić u svome članku analizira cjelokupni tvrđi grad Cesargrad u njegovom povijesnom i arhitektonskome smislu te donosi nova saznanja. Svome članku autor pridodaje i slikovne priloge, među kojima se posebice ističu tlocrti cjelovitog tvrđoga grada i njegovih pojedinih segmenata.¹⁰

Monografija Ivana Stopara *Gradovi na Slovenskem*¹¹ predstavlja glavni izvor od kojega se kreće ako se želi znati nešto više o samome arhitektonsko-povijesnome aspektu različitih tvrđih gradova na području Republike Slovenije. Rezultat njegova djela jest bogat i slojevit prikaz tvrđih gradova i gradova na području Republike Slovenije.

⁸ Gjuro Szabo, *Srednjovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2005.

⁹ Gjuro Szabo, „Izvještaj o radu zemaljskoga povjerenstva za očuvanje umjetnih i historičkih spomenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji u godini 1911.“, u: *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, vol.12, br.1, srpanj 1912., str. 201-259.

¹⁰ Drago Miletić, „Plemički grad Cesargrad“, u: *Peristil*, 42/43 (1999./2000.), str. 23-40.

¹¹ Ivan Stopar, *Gradovi na Slovenskem*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1987.

Još jedno djelo istoga autora, *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji – med Kozjanskim in porečjem Save*,¹² predstavlja posljednju u nizu monografija koja obrađuje gradove i tvrde gradove na području Republike Slovenije. Ova knjiga obuhvaća tvrde gradove i gradove na prostoru od Kozjanskog do porječja Save. Monografije obrađuje i Kunšperk, prilažući kao važan dokument tlocrt autora Ive Gričara te sažeti povijesni prikaz njegova razvoja.

Cesargrad i Kunšperk – lokacija, tip utvrđenja i današnje stanje

U Zelenjaku,¹³ tri kilometara dugom prirodnom klanecu rijeke Sutle, koji je proglašen zaštićenim i značajnim krajobrazom¹⁴ zbog očuvanosti krajolika unatoč činjenici što danas tim usjekom prolaze željezničke tračnice,¹⁵ nedavno uređena državna cesta te električni vodovi, nalaze se dva tvrda grada koje je moguće posjetiti.

Na Cesargradskoj ili Cesarskoj gori, koja spomenuti klanec zatvara s desne strane rijeke, sjeverozapadno od grada Klanjca nalazi se tvrđi grad Cesargrad. Razvio se na najvišim vrhovima spomenute gore s kojih je moguće nadgledati cjelokupan prostor klanca rijeke Sutle, ali i prostor prema Klanjcu, Tuhelju, Pregradi, Macelju, Ivančici, pa čak i Medvednici te prema Donatiju kod Rogateca u današnjoj Republici Sloveniji.¹⁶

Cesargrad se sa svojih 225 m u duljini SZ – JI smjestio na oba vrha Cesargradske gore (471 m nadmorske visine¹⁷), što mu je omogućilo bolji nadzor okolice, prometnih putova i kretanja neprijatelja. Način formiranja jezgre govori da je Cesargrad nastao na kružnom/koncentričnom položaju.¹⁸ Taj položaj omo-

¹² Ivan Stopar, *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji – med Kozjanskim in porečjem Save*, knjiga V., Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1993. (dalje u tekstu: I. Stopar, *Grajske stavbe V.*).

¹³ Ovaj klanec danas čini prirodnu granicu između Republike Slovenije i Republike Hrvatske. U prošlosti je također činio granicu, isprva između rimskih provincija Panonije i Norika, a potom Svetog Rimskog Carstva Njemačke Narodnosti i Zemalja Krune Sv. Stjepana.

¹⁴ „Značajni krajobraz Zelenjak – Risvička i Cesarska gora“, *Javna ustanova za upravljanje zaštićenim dijelovima prirode Krapinsko – zagorske županije*, <http://www.zagorje-priroda.hr/vrijednosti.aspx?catId=35>, ulaz ostvaren 2. rujna 2018.; Također pogledati u: Darko Mihelj, „Značajni krajobraz – Zelenjak, Risvička i Cesarska gora“, u: *Prirodoslovlje: časopis Odjela za prirodoslovlje i matematiku Matice hrvatske*, vol. 17, br. 1 – 2 (2017), str. 155- 190

¹⁵ Spomenuta pruga je nekada spajala Zagreb i Klanjec s Podčetrtkom i Celjem, no u današnje vrijeme izgubila je tu funkciju.

¹⁶ Dragutin Hirc, *Prirodni zemljopis Hrvatske, knjiga prva: Lice naše domovine*, Zagreb, 1905.; str. 206 – 208

¹⁷ Drago Miletić, „Plemićki grad Cesargrad“, u: *Perisitl*, 42/43 (1999./2000.); str. 28.

¹⁸ Zorislav Horvat, *Burgologija – srednjovjekovni utvrđeni gradovi kontinentalne Hrvatske*, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, UPI-2M PLUS, Zagreb, 2014.; str. 45.

gućava nadgledanje mikrosektora jugozapadnoga dijela nekadašnje Kraljevine Slavonije, koji obuhvaća cjelokupan prostor klanca rijeke Sutle,¹⁹ a otvara se dalje prema Klanjcu, Tuhlju, Kladniku, Dugnjevcu, Pregradi, Razdrtom Tuheljskom, Pristavi, Kumrovcu i Razvoru te selima uz rijeku Sutlu.²⁰

Danas je Cesargrad ostavljen protoku vremena te propadaju i oni očuvaniji dijelovi, koji su se nekako uspjeli oduprijeti zubu vremena i lokalnoj praksi mještana da njegov kamen upotrebljavaju kao materijal za gradnju kuća. Srećom, u svibnju 2018. godine pojavila se je inicijativa Hrvatskog restauratorskog zavoda i Ministarstva kulture Republike Hrvatske da se ovaj povijesno vrijedan lokalitet uredi kako bi se nastavila daljnja arheološko-historijska istraživanja.

Prvi spomen Cesargrada veže se uz datum 27. veljače 1399. godinu, vladara Zemalja Krune sv. Stjepana Žigmunda Luksemburškog i Hermana II. Celjskog, a sama povelja nastala je ... *u godini dvanaestoj naše vladavine. ...*²¹ Mjesto njena nastanka nije naznačeno, što ostavlja prostor za različita tumačenja. Moguće je da je darovnica nastala u Varaždinu, gradu koji su Celjski dobili od Žigmunda dvije godine prije objavljivanja navedene darovnice,²² a koji je po ustanovljenju Zagorske grofovije i njenog prijelaza u ruke grofova Celjskih postao sudsko i administrativno sjedište.²³ Iz dokumenta vidljivo je da je Žigmund Hermanu

Slika 3. – Pretpostavljena 3D rekonstrukcija Cesargrada, pogled s istoka (autori: Robert Iveković Misirača, Filip Koši)

¹⁹ Ovdje se prvotno prije svega misli na gorja koja čine klanac Zelenjak – Risvička gora, Kunšperška gora i Cesargradska gora.

²⁰ D. Hirc, *Prirodni zemljopis Hrvatske*, str. 206 – 208; Mjesta Razdrto Tuheljsko, Dugnjevec, Kumrovec, Razvor te Orešje u Sloveniji nisu dio navoda Dragutina Hirca, već su tekstualna nadopuna autora ovog rada u smislu opisivanja mikrolokacije Cesargrada.

²¹ ... *regni autem nostri anno duodecimo. ... Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, svezak 18., ur. Duje Rendić – Miočević (Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1990.), dok. 292, str. 417 (Dalje u tekstu: CD XVIII.).

²² CD XVIII., dok. 168, str. 244.

²³ Neven Budak, *Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku: urbanizacija Varaždinske županije do kraja 16. stoljeća*, Zagreb – Koprivnica: Nakladna kuća Dr. Feletar, 1994., str. 48.

darovao čitavu Zagorsku županiju ... i naše utvrde dolje navedene, u toj županiji Zagorje postojeće, poimence Krapina, Lobar, Oštrc, Belec, Trakošćan, Lepoglava, Kostel i Cesar(grad) zvani...²⁴ „...za ovu vrst vrle i prijatne usluge...“²⁵

Međutim, vjerojatno je da je Cesargrad stariji od 14. stoljeća i vremena kada se prvi put spominje u izvorima te da je izgrađen u drugoj polovici 13. stoljeća po nalogu Bele IV. Arpadovića, o čemu će biti malo više riječi u poglavlju *Rijeka Sutla kao granica na području klanca Zelenjak do 15. stoljeća*.

Potrebno je spomenuti kako su se podno Cesargrada razvila dva podgrađa (*suburbia*), od kojih je jedno činilo nukleus za razvoj drugog. Za prvo podgrađe Cesargrada može se pretpostaviti da se je nalazilo na toponimu znanom kao Cesarska Ves, s obzirom na činjenicu da je riječ *ves* starohrvatski (kajkavski) naziv za selo.²⁶ To naselje (*purga*) vjerojatno je bilo prvo podgrađe Cesargrada u vremenu dok je tvrđi grad bio pod kraljevskom upravom te, kasnije, pod upravom zagorskih župana. S vremenom se zbog niza pogodnosti (bolja pozicija, tj. blizina rijeci Sutli, pretpostavka da se na tom mjestu put od Krapinskih Toplica spajao s drugim srednjovjekovnim putem, koji djelomice prati današnja lokalna cesta preko Svetog Križa i Dola Klanječkog) razvija Klanjec i preuzima ulogu vjerojatnog prvobitnog naselja na mjestu toponima Cesarska Ves. Sličan primjer identificiranja starijeg i novog podgrađa, koje preuzima ulogu prvotnog, može se pronaći i u primjeru grada Ozlja, gdje se podno tvrdoga grada razvija prvotno podgrađe, da bi se zbog bolje lokacije prvotno naselje stalo razvijati i tijekom vremena gubiti svoju prvobitnu ulogu u korist novog podgrađa smještenog na toponimu Trg.²⁷

S druge, lijeve strane rijeke, pri ulazu u klanac Zelenjak, nalazi se na Kunšperškoj ili Kraljevskoj gori tvrđi grad Kunšperk.²⁸ Kada se sagledaju njegovi današnji ostatci, vidljivo je kako Kunšperk predstavlja pravi primjer srednjovjekovnog tvrdoga grada kojemu je obrambena funkcija zasigurno bila ispred stambene te dosta govori o njegovoj starosti. Na temelju terenskoga uvida vidljivo je kako su se jedino branič-kula i ulazna kula uspjele dosta dobro očuvati,

²⁴ *...et castra nostra infra nominanda, in eodem comitatu Zagorie existencia, videlicet Corpona, Labar, Oztorch, Beelth, Trakkenstayn, Lepaglawaw, Caztal et Chazar vocata...CD XVIII., dok. 292, str. 415.*

²⁵ *...pro huiusmodi virtuosus obsequiis et complacenciis... CD XVIII., dok. 292, str. 415.*

²⁶ O problematici pojma *ves* tj. *vas* pogledati u: Stanko Andrić, „Imenica *vas* u staroj slavonskoj toponimiji“, u: *Croatica – časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu*, vol. 37, br. 57 (2013.), str. 74-76.

²⁷ Vidi više u: Hrvoje Kekez, *Pod znamenjem propetog lava. Povijest knezova Babonića do kraja 14. stoljeća*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2016., str. 342-347.

²⁸ Hrvatski naziv ovog tvrdoga grada je Kraljevec, koji je izvedenica njegova originalnog njemačkog imena Königsberg (op.a.).

Slika 4. – Pretpostavljena 3D rekonstrukcija Kunšperka, pogled iz smjera sjevera (autori: Robert Iveković Misirača, Filip Koši)

što se ne može reći za ostale dijelove, gdje je unutar zidina narasla prava šuma. Stoga bi akcija čišćenja slična onoj na Cesargradu bila nužna za bolje poznavanje Kunšperka kao tvrdoga grada u cijelosti.

Kunšperk se prvi put spominje u listini datiranoj između 1167. i 1174. godine, kada ga novoodabrani gurski biskup Henrik (Heinrich) daje srušiti.²⁹ Ovu listinu moguće je naći u Kosovom četvrtom svesku *Gradiva za zgodovino Slovenije* i ustvari je izvadak iz djela *Kronika Gurka*³⁰ (lat. *Chronicon Gurcense*). U toj listini spominje se nekadašnji opat sv. Petra u Salzburgu, a sada novoizabrani biskup Gurka Henrik, koji je u svojem sedmogodišnjem mandatu, uz to što je osnovao kartuzijanski samostan u Jurjevu te s uspjehom ratovao protiv lokalnih plemića, dao razrušiti Kunšperk.³¹

²⁹ ... *Chuongisperch destruxit*,...*Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark*, vol. 3 (1246 – 1260), ur. Joseph von Zahn (Graz, 1903.); dok. 490, str. 247-248; Ovdje se radi o biskupu grada Gurka, koji je smješten na istoimenoj rijeci u Koruškoj (danas u južnoj Austriji), a ne o biskupu grada Krško u Sloveniji, kako pojedini turistički vodiči i pojedini članci u znanstvenim časopisima nerijetko navode. Pogledati u: „Gurk“, *Hrvatska enciklopedija*, IV. svezak (Fr - Ht), ur. Dalibor Brozović (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002.), str. 220.

³⁰ *Chronicon Gurcense* (njem. *Chronik von Gurk*) je popis biskupa Gurka te ukratko donosi njihovo djelovanje. Kronika obuhvaća razdoblje od 1088. do 1180. godine, a objavio ju je Wilhelm Wattenbach u sklopu drugoga toma djela *Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesium et quingentesimum*; „*Chronicon Gurcense*. Edidit Wilhelmus Wattenbach prof. Heidelbergensis.“, u: *Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesium et quingentesimum, Scriptorum*, tom II., vol. 23., ur. Georg Heinrich Petz (Hannover, 1874.), str. 8-10 (dalje u tekstu: MGH, SS, 23.).

³¹ Riječ je o Reinbertu iz Murecka i Otonu Ehrneg-Kunšperškom, koji su vrlo vjerojatno ratovali radi povećanja vlastitih posjeda nauštrb posjeda biskupa Gurka. Rješenje sukoba donosi sam izvor – obojica plemića su poraženi, a Kunšperk je razrušen (...*Chuongisperch destruxit, Ottonem et Reinbertum cepit, de quibus ut de ecclesie hostibus magnifice triumphavit.*). O razrješenju te situacije govori činjenica kako je za Otona Ehrneg-Kunšperka posredovao sam car Friedrich Barbarossa, što nam može naslutiti kakvu je moć imao taj prvi poznati vlasnik tvrdoga grada Kunšperka. F. Kos, *Gradivo IV*, dok. 490, str. 247-248; Tone Ravnikar, *V primežu medplemiških previranj*, Pedagoški inštitut, Ljubljana, 2010., str. 105.; „*Chronicon Gurcense*“, MGH, SS, 23., str. 9.

Ova činjenica inicira razmišljanje kako je zasigurno postojala starija gradnja i navodi na zaključak kako je Kunšperk postojao i prije 12. stoljeća, kada se grad prvi put spominje.³² Taj „stariji“ Kunšperk vrlo je vjerojatno postojao već u 11. stoljeću u sklopu posjeda Heme Gurkške,³³ udovice vojvode Savinjske marke Vilima I. Frizaškog.³⁴ Istovremeno može se pratiti i vrlo vjerojatna kolonizacija područja istočne Štajerske uz tok rijeke Sutle, a tako i gradnja Kunšperka kao tvrdoga grada koji će novonaseljeni prostor nastojati zaštititi od potencijalnih prodora.

Moguće da je ta kolonizacija tekla jednako kao i proces kolonizacije na području između Žumberačke i Samoborske gore te prostora Bele Krajine i rijeke Krke kod Krškog u nešto kasnijem razdoblju, točnije oko 12. i 13. stoljeća, kada je ta kolonizacija pri samom svojem apeksu. Od 12. stoljeća moguće je pratiti postupnu kolonizaciju desne obale rijeke Krke kod Krškog te istovremenu sječu šuma i izgradnju obrambenih struktura i samostana na Krki. U tom smislu treba pratiti uspostavu obrane prostora Samoborskog i Žumberačkog gorja te njihovih trgovačkih puteva, osobito ono najvažnije – definitivnu uspostavu granice na Sutli i gradnju Kunšperka u tome razdoblju.³⁵

Kao i Cesargrad, Kunšperk je razvio svoje podgrađe, koje je preuzelo ime od tvrdoga grada. Ono se razvija posredno s tvrdim gradom, postajući trg već 1201. godine.³⁶ Ova činjenica navodi na zaključak kako je podgrađe do tada prošlo evolucijski put od vjerojatne *purge* koja je mogla zadovoljiti potrebe tvrdoga grada, kao što je to prvotno za Cesargrad činilo naselje na toponimu Cesarska Ves, s

³² MGH, SS, 23., str. 9; Stopar navodi da ga je možda zidao Engelbert Pilštajnski, krajijski vitez, u vrijeme kada je prije u tekstu spomenuti istočnofranački kralj Henrik I. Ptičar naredio utvrđivanje zapadnih granica njegova kraljevstva poradi obrane od upada Mađara. I. Stopar, *Grajske stavbe V.*, str. 48.

³³ U Sloveniji se još naziva Hema Krška ili Ema Pilštajnska. Posljednja istraživanja vezana uz njeno obiteljsko stablo dovela su Hemu u vezu s obitelji Luitpolding, koja je u Bavarskom vojvodstvu imala status grofova. Jedan od njenih rođaka bio je i car Svetog Rimskog Carstva Henrik II. Za genealoško stablo pogledati u: Ljudmil Hauptman, „Hema i Svetopuk“, u: *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knjiga 225, razreda historičko – filologičkoga i filozofsko-juridičkoga (114), Zagreb, 1936., str. 243; T. Ravnikar, *V primežu*, str. 10.

³⁴ Vidi više u: R. Iveković Misirača, *Na granici Kraljevstva i Carstva*, str. 14-15.

³⁵ Vidi više u: Miha Kosi, „... *quae terram nostram et Regnum Hungariae dividit*... (Razvoj meje cesarstva na Dolenjskem v srednjem veku)“, u: *Zgodovinski časopis*, vol. 56, br. 1-2 (2002), str. 43-58; Hrvoje Kekez, „Na meji kraljevstva in cesarstva. Zgodovinske spremembe v širšem prostoru Gorjancev in Samoborskega hribovja od 12. do početka 16. stoletja“, u: *Med cesarstvom in kraljevstvom. Študija čezmejnih kulturnozgodovinskih povezav*, ur. Petra Svoljšak, Miha Seručnik, Vanja Kočevar, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2013.; str. 83-88.

³⁶ Jože Curk, *Trgi in mesta na slovenskem Štajerskem*, Založba „Obzorja“, Maribor, 1991., str. 34; str. 90.

tom razlikom što je podgrađe Kunšperk nastavilo svoj razvoj podno istoimenog tvrđoga grada.

Novi impuls razvoju kunšperškog podgrađa dolazi 1436. godine, kada se trg Kunšperk podiže na razinu trgovišta,³⁷ u vrijeme uprave Celjskih. U ovome razdoblju Kunšperk je zasigurno proširio vlastiti utjecaj i uspio se nametnuti kao važno trgovačko mjesto na štajerskoj strani Sutle. S dolaskom novih ideja o vojnoj obrani i stanovanju, važnost Kunšperka kao tvrđoga grada polako opada, a zajedno s njime i važnost njegova podgrađa, što će se intenzivirati posebice tijekom 17. stoljeća i prijenosa središta Kunšperškog vlastelinstva na Bizeljsko. Proces se događa usporedno s procesom uzdizanja važnosti mjesta Sveti Peter pod Sv. Gorami/Šempeter,³⁸ smještenog na izlazu iz klanca, koji presijeca Kunšperšku goru na dva dijela.

Razvoj ovog mjesta doveo je do promjene trase puta Brežice – Podčetrtek iz 14. stoljeća, koja je pratila klanac Zelenjak i rijeku Sutlu te je preko mjesta Orlice dolazila do Kunšperka. Također, uspostavljanje Svetog Petra pod Sv. Gorami kao samostalne župe 1640. godine dovodi do premještanja tržišnih funkcija na prometniji pravac.³⁹

Na kraju je potrebno reći kako su oba tvrđa grada, Cesargrad i Kunšperk, imala utjecaja na razvoj pograničnog područja rijeke Sutle u predjelu klanca Zelenjak. Njihova lokacija mještanima je nudila zaštitu u zamjenu za resurse koji su bili potrebni za snabdijevanje spomenutih tvrdih gradova. Osim zaštite, podgrađa spomenutih tvrdih gradova imala su prostora za vlastiti razvoj, bilo iz postojećeg nukleusa (u primjeru Cesarske Vesi i Klanjca) ili kao urbana jezgra koja je zadovoljavala potrebe tvrđoga grada (što je to slučaj Kunšperka i istoimenog podgrađa).

Rijeka Sutla kao granica na području klanca Zelenjak do 15. stoljeća

Rijeka Sutla predstavljala je prirodnu granicu povijesnih pokrajina Štajerske te Zagorske županije/Zagorske grofovije/Varaždinske županije. Potrebno je reći kako je upravo spomenuta rijeka jedna od najstarijih i najstabilnijih granica hrvatskih povijesnih prostora s nekom državom, što je vidljivo u redcima koji slijede. Osim što predstavlja fizičku granicu država, Sutla predstavlja i svojevrsnu

³⁷ J. Curk, *Trgi in mesta*, str. 90.

³⁸ Mjesto danas nosi naziv Bistrica ob Sotli, što je odlučeno 1949. godine, no lokalno stanovništvo s obje strane Sutle ponekad ga naziva i njegovim starijim imenom Šempeter.

³⁹ J. Curk, *Trgi in mesta*, str. 90.

kulturalnu granicu dvaju spomenutih entiteta.⁴⁰

Povijest okolice rijeke Sutle i klanca Zelenjak moguće je pratiti još od prijelaznog razdoblja iz neolitik u eneolitik, što dokazuje sjekira koju je 1895. godine pronašao Dragutin Gorjanović-Kramberger podno Risvice u klanu Zelenjaka uz lijevu obalu Sutle. Slične sjekire pronađene su na lokalitetu Špičak u Bojačnom, što dokazuje da je od spomenutog razdoblja moguće pratiti život prvih zajednica u ovome kraju, ali i u kraju uzduž rijeke Sutle i njenih pritoka.⁴¹

Život na spomenutom prostoru i u njegovoj okolini nastavio se je razvijati i u razdoblju antike, a o tome životu svjedoče tragovi urbanog života u Rudnici kod Olimja te tri seoske vile (*villae rusticae*) u Buču (Šmarje pri Jelšah), nedaleko od raskrižja ceste Miljana – Imeno i u Orešju ispod grada Bizeljsko,⁴² dok su kod Klanjca pronađeni ostatci rimskog logora.⁴³

Činjenicu da je i u kasnoj antici život također tekao, unatoč nemirnom vremenu seoba naroda, kada se rimski *limes* učvršćuje i provodi restrukturiranje provincija,⁴⁴ dokazuje kontrolna točka ili postaja smještena na lokalitetu danas poznatom kao Svete gore. Svete gore su u spomenutom razdoblju bile važna osmatračka pozicija, s obzirom na to da je odatle bilo moguće kontrolirati ulaz u klanac Zelenjak i prometne puteve uz tok rijeke Sutle, ali i put koji je iz Brežica preko Bizeljskog vodio do Bistrice ob Sotli i dalje prema Podčetrtku. O postojanju života na Svetim gorama govore arheološki nalazi koji obuhvaćaju period od 1. do 4. i 5. stoljeća poslije Krista.⁴⁵

Rijeka Sutla prvi put postaje granicom u razdoblju ranog srednjeg vijeka, kada će odjeljivati Franačko kraljevstvo od državine Avara.⁴⁶ O opasnostima koje su vrebale od Avara i njihovih saveznika dovoljno govori činjenica da su od

⁴⁰ Gjuro Szabo, „Izvještaj o radu zemaljskog povjerenstva za očuvanje umjetnih i historičkih spomenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji u godini 1911.“, u: *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, vol.12, br.1, srpanj 1912., str. 207.

⁴¹ Vidi više u: Ivančica Pavišić, „Iz arheološke prošlosti Klanjca i okolice“, u: *Hrvatsko zagorje – časopis za kulturu*, god. IX., br. 1 – 2 (2005), str. 14.

⁴² Vidi više u: I. Pavišić, „Iz arheološke prošlosti Klanjca“, str. 28.

⁴³ G. Szabo, „Izvještaj o radu zemaljskog povjerenstva“, str. 207.

⁴⁴ U tome razdoblju pojavljuje se ponovna organizacija zbjegova (*refugium*) i pregrada (*claustra*), a također se osnivaju i osmatračke ili kontrolne točke ili postaje (*burgus, speculum*) I. Pavišić, „Iz arheološke prošlosti Klanjca“, str. 29.

⁴⁵ Vidi više u: Paola Korošec, „Svete Gore nad Bistrice ob Sotli v poznorimskem obdobju“, u: *Arheološki vestnik*, vol. 48, 1997., str. 337; Vidi više u: Josip Klemenc, Balduin Saria, *Archäologischen Karte von Jugoslawien: Blatt Rogatec*, Zagreb, 1939.

⁴⁶ Prije ranog srednjeg vijeka, prostor rijeke Sutle i okolica s obje strane rijeke ulazio je u okvire rimske provincije Panonije. Vidi više u: Robert Matijašić, *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*, Leykam International, Zagreb, 2009., str. 186.

6. stoljeća ponajprije slavenski narodi u službi Avara prodirali prema alpskom području, što je za posljedicu imalo prebacivanje crkvene organizacije u zapadni dio nekadašnje rimske provincije Norika i u alpske prostore pod vlašću naroda Bajuvara do 610. godine.⁴⁷

Od 626. godine, nakon poraza avarsko-slavenske vojske pod Konstantinopolom, državina Avara prolazi kroz svojevrsnu krizu, da bi do druge polovice 8. stoljeća ponovno dosegla kulturni, vojni i politički apeks, o čemu svjedoče mnogi bogati avarski grobovi toga razdoblja.⁴⁸ Unatoč tome, Avari nisu imali snage da se odupru momentumu koji je zahvatio Franačku pod vlašću Karla Velikog, što je dovelo do poraza Avara i njihovog nestanka s pozornice povijesti i uspostave Bavarske Istočne i Forjulijske markgrofovije na istoku Franačkog Carstva.⁴⁹

U kasnijem razdoblju franačke vlasti, s druge strane rijeke Sutle počinje se s daljnjom uspostavom i organizacijom markgrofovija pod upravom markgrofa, koji je u novije osvojenim dijelovima Franačkog kraljevstva imao vojno-civilnu vlast.⁵⁰

Pokrajinske grofovije i marke na području čitavoga Franačkog carstva, ustanovljene početkom 9. stoljeća, služile su za obranu od potencijalnih upada različitih naroda, u slučaju slovenskih povijesnih prostora od upada Mađara. Jedno od tih novoosvojenih područja bilo je ono koje je obuhvatila Karantanska marka.⁵¹ Tijekom 820. godine marka je potpala pod izravnu upravu Franaka, da bi 843. ušla kao teritorijalna cjelina Istočne Franačke.

Prodor Mađara na područje Istočne Franačke sve se više intenzivirao. Zbog toga kralj Henrik I. Ptičar (919. – 936.) odlučuje utvrditi granice prema Mađarima, s obzirom na to da je pohod Mađara 926. godine ostavio velike tragove na poharana područja Lotaringije, Italije, Bavarske i Švapske. U tome je smislu Henrik vrlo vjerojatno utvrdio i prostor uz tok rijeke Sutle na području Zelenjaka, te stoga u navedenome razlogu treba tražiti potrebe vladara Svetog Rimskog Carstva za podizanje utvrda na granicama svojeg imperija, ali i potrebu gradnje tvrdo-

⁴⁷ Stjepan Tomić, *Problem prelaska sa spaljivanja mrtvih na polaganje mrtvih tijela na području bivše rimske provincije Dalmacije i Karpatske doline 8. i 9. stoljeća* (diplomski rad), Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2017., str. 23 (dalje u tekstu: S. Tomić, *Problem prelaska*).

⁴⁸ S. Tomić, *Problem prelaska*, str. 27-28.

⁴⁹ Vidi više u: S. Tomić, *Problem prelaska*, str. 28-30.

⁵⁰ Miroslav Brandt, *Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995., str. 220.

⁵¹ U svrhu toga bile su osnovane, uz Karantansku, i Ptujaska ili Podravska te Savinjska marka; Janko Orožen, *Zgodovina Celja in okolice*, Olepševalno in turistično društvo Celje, Celjska turistična zveza, Celje, 1967., str. 16.

ga grada Kunšperka za nadgledanje opisanoga prostora. U prilog toj tezi idu i postavljene istočne granice Savinjske marke krajem 10. i početkom 11. stoljeća, kada Savinjskom markom upravlja Vilim I. Frizaški, suprug Heme Gurske.⁵²

Nakon izbacivanja Mađara s prostora Istočne Franačke poslije bitke kod Augsburga 955. godine, cijela situacija vratila se na *status quam* te se 976. osniva na granici Istočne Franačke Velika Karantanija. Riječ je o vojvodstvu koje je nastalo kao posljedica težnji naroda Bavaraca za osamostaljenjem i predstavljalo je bazu za daljnji razvoj slovenskih povijesnih pokrajina.⁵³

U primjeru Kunšperka, postoji zapis iz „Gurske kronike“ (*Chronicon Gurcense*) koji baca novo svjetlo na njegovu starost i povezanost s ustanovljenjem granice na Sutli. Rušenje tvrdoga grada od strane Henrika, o kojem će biti riječi kasnije u radu, inicira razmišljanje kako je zasigurno postojala starija gradnja. To navodi na zaključak kako je Kunšperk postojao i prije 12. stoljeća, kada se grad prvi put spominje.⁵⁴ Taj „stariji“ Kunšperk vrlo je vjerojatno postojao već u 11. stoljeću u sklopu posjeda koje je imala Hema Gurska,⁵⁵ udovica vojvode Savinjske marke Vilima I. Frizaškog.

Posjed je nastao ujedinjavanjem nekadašnjih posjeda njenog prije spomenutog muža,⁵⁶ dobivenih od strane careva Svetog Rimskog Carstva Henrika II. i Konrada II. dokumentima datiranima u 1016., 1025. i 1028. godinu⁵⁷ i prijašnjih

⁵² U prilog toj tezi idu i postavljene istočne granice Savinjske marke krajem 10. i početkom 11. stoljeća, kada Savinjskom markom upravlja Wilhelm I. Frizaški, suprug Heme Gurkske. Milko Kos, *Zgodovina Slovencev*, Jugoslovenska knjigarna, Ljubljana, 1933., str. 108.

⁵³ M. Brandt, *Srednjovjekovno doba*, str. 385.

⁵⁴ MGH, SS, 23., str. 9; Stopar navodi da ga je možda podigao Engelbert Pilštajnski, krajinski vitez, u vrijeme kada je prije u tekstu spomenuti istočnofranački kralj Henrik I. Ptičar naredio utvrđivanje zapadnih granica njegova kraljevstva poradi obrane od upada Ugra. I. Stopar, *Grajske stavbe V.*, str. 48.

⁵⁵ U Sloveniji se naziva i Hema Krška ili Ema Pilštajnska. Posljednja istraživanja vezana uz nje-no obiteljsko stablo dovele su Hemu u vezu s obitelji Luitpolding, koji su u Bavarskom vojvodstvu uživali status grofova. Jedan od njenih rođaka bio je i car Svetog Rimskog Carstva Henrik II. Za genealoško stablo pogledati u: Ljudmil Hauptman, „Hema i Svetopuk“, u: *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knjiga 225, razreda historičko-filologičkoga i filozofsko-juridičkoga (114), Zagreb, 1936., str. 243; T. Ravnikar, *V primežu*, str. 10.

⁵⁶ Vilim I. Frizaški bio je pripadnik roda Wilhelminaca, inače bavarskih vojvoda koji su držali posjede u Traungavu i posjede na Dunavu. Spajanjem Wilhelminaca i Luitpoldinga dolazi do ujedinjavanja ionako velikih posjeda, što su učinili Vilima, a kasnije i Hemu, najjačim pripadnicima plemstva na današnjem prostoru Bavarske i južnog dijela Slovenije. T. Ravnikar, *V primeži*, str. 10.

⁵⁷ U ovim darovnicama Henrik II. i Konrad II. potvrđuju Vilimu I. posjede u Savinji, a posjed mu se proteže sve do rijeke Sutle. Zanimljivo je istaknuti kako su dokumenti iz 1016. i 1028. istovjetni, s time da je drugi dokument ustvari potvrda prijašnje odluke o darovanom zemljištu. *Monumenta Germaniae Historia inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesium et quingentesimum, Henrici II. et Arduini Diplomata*, tom. 3, vol. 3 (Hannover, 1900. – 1903.); dok. 346.,

Heminih posjeda.⁵⁸ Kneževski posjed grofice Heme te njenih rođaka koji je obuhvaćao gornjoaustrijski prostor oko Dunava i Aniže, Mure, Gurka, Drave, Savinje, Save, te prostore do Sutle kao i prostore pod Gorjancima i na Furlanskoj, svjedoči da se taj posjed nije mogao nazvati malenim.⁵⁹

Posjed koji je Hema naslijedila po smrti svojeg muža i sina Vilima II.,⁶⁰ doveo je nju i njen rod na poziciju najjačih pokrajinskih knezova u južnom dijelu slovenskih povijesnih prostora. Upravo u vrijeme grofice Heme može se pratiti ustanovljenje granice Svetog Rimskog Carstva prema Hrvatskom Kraljevstvu (kasnije Zemljama Krune Sv. Stjepana) na rijeci Sutli, ali i dolazak Salzburške nadbiskupije do granice spomenute rijeke.⁶¹

U isto vrijeme može se pratiti i vrlo vjerojatna kolonizacija područja istočne Štajerske uz tok rijeke Sutle, a tako i gradnja Kunšperka kao tvrdoga grada, koji će novonaseljeni prostor nastojati zaštititi od potencijalnih prodora. Moguće je da je ta kolonizacija tekla jednako kao i proces kolonizacije na području između Žumberačke i Samoborske gore te prostora Bele Krajine i rijeke Krke kod Krškog u nešto kasnijem razdoblju, točnije oko 12. i 13. stoljeća, kada je ta kolonizacija pri samom svojem apeksu. Od 12. stoljeća moguće je pratiti postupnu kolonizaciju desne obale rijeke Krke kod Krškog te istovremene sječe šuma i izgradnje obrambenih struktura i samostana na Krki. U tome smislu treba pratiti uspostavu obrane prostora Samoborskog i Žumberačkog gorja te njihovih trgovačkih puteva, no i ono važnije – definitivnu uspostavu granice na Sutli i gradnju Kunšperka u tome razdoblju.⁶²

O kolonizaciji prostora s desne strane Sutle može se reći kako je ona tekla sporije nego li je to bio, primjerice, slučaj u sjeveroistočnom dijelu Štajerske, što je u konačnici rezultiralo time da se nisu razvila gradska središta koja odgovaraju veličini Krapine, Ivanca ili Varaždina. Unatoč tome, kolonizacija prostora klanca Zelenjak, odnosno slavonska strana rijeke Sutle, provodi se vjerojatno već od 12. stoljeća, da bi u 15. stoljeću ono dostiglo svoj apeks, a od tada se i pojavljuju izvori

str. 440-441 (dalje u tekstu: MGH, DD, H II); *Monumenta Germaniae Historia inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesium et quingentesimum, Conradi II. Diplomata*, tom. IV., vol. 4 (Hannover, 1909.); dok. 32, str. 35; dok. 134, str. 180-181 (dalje u tekstu: MGH, DD, K II)

⁵⁸ Vidi više u: T. Ravnikar, *V primeži*, str. 10.

⁵⁹ I. Stopar, *Grajske stabe V.*, str. 46; Lj. Hauptman, „Hema i Svetopuk; str. 221.

⁶⁰ Vidi više u: Herwig Wolfram, *Conrad II, 990 – 1039: Emperor of Three Kingdoms*, The Pennsylvania State University Press, University Park, Pennsylvania, SAD, 2006.; str. 84-88.

⁶¹ M. Kos, *Zgodovina Slovencev*, str. 107-109.

⁶² Vidi više u: Miha Kosi, „... quae terram nostram et Regnum Hungariae dividit...“, str. 43-58; Hrvoje Kekez, „Na meji kraljevstva in cesarstva“, str. 83-88.

pomoću kojih je moguće pratiti život u zapadnom dijelu Kraljevine Slavonije.⁶³

U tome razdoblju moguće kolonizacije prostora desne obale Sutle, a posebice tijekom nemirnog razdoblja druge polovice 13. stoljeća, kada je postojala moguća opasnost od vojne intervencije iz smjera Štajerske te ponovna mongolska opasnost, Cesargrad se vjerojatno izgradio te je po završetku izgradnje ušao u vlasništvo kralja Zemalja Krune Sv. Stjepana⁶⁴ i potom dijelio sudbinu sa sličnim utvrdama toga razdoblja i ranga.⁶⁵ Pod upravu kralja Cesargrad je došao vjerojatno u drugoj polovici 13. stoljeća, u vremenu kada je vođena fortifikacija na razini kraljevstva. U strahu od moguće ponovne provale Mongola, koja je zadesila Belu IV. Arpadovića 1241. godine, odlučeno je da se provede sustavna fortifikacija čitavog kraljevstva, poradi koje su bile izdane mnoge povelje.⁶⁶ S obzirom na to da je Bela IV. doživio istovremeno i napad austrijskog vojvode Fridrika II. Babenberga na tri granične županije u Ugarskoj, Bela je odlučio utvrditi i granice prema Štajerskoj i Austriji pa u tome smislu treba pratiti izgradnju cesargradskog tvrđoga grada i time utvrđivanje granice na desnoj obali rijeke Sutle, a vjerojatno je i pomišljanje na moguće upade sa štajerske strane rijeke Sutle imalo utjecaja na takvu odluku.⁶⁷

Vjerojatan razlog za gradnju Cesargrada moguće je pronaći i u podacima vezanima uz obitelj Kunšperških, vlasnika Kunšperka i ministerijale gurskog biskupa. U vrijeme prvog člana te obitelji, Otona I. Kunšperškog, 1212. godine

⁶³ N. Budak, *Gradovi Varaždinske županije*, str. 42; Branko Čičko, „Cesargrad – historiografija i povijest“, u: *Cesargrad u vremenu i prostoru. Zbornik radova sa stručnog skupa. Klanjec, 12. svibnja 2017.*, Ogranak Matice hrvatske u Klanjcu, 2017., str. 21; Ratko Vučetić, „Prilog problematici istraživanja gradskih naselja na primjeru Hrvatskog zagorja“, u: *Zbornik 1. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti*, IPU, Zagreb, 2004., str. 138.

⁶⁴ Pál Engel navodi kako je Cesargrad definitivno bio pod kraljevskom upravom od vremena Arpadovića sve do dolaska Celjskih u Zagorsku kneževinu. Pál Engel, *Magyarország világi archontológiája 1301 – 1457*, sv. 1, História – MTA Történettudományi Intézet, Budimpešta, 1996., str. 291.

⁶⁵ Potrebno je napomenuti da u Žigmundovoj darovnici Hermanu II. datiranoj 17. kolovoza 1397. stoji ... *ad instar ceterorum ipsius regni nostri Hungariae baronum...*, što bi značilo da je Zagorska županija (sa svojih 11 tvrdih gradova, među njima i Cesargrad!) za Anžuvina bila „barunska čast“. Te gradove držao je zagorski župan. Može se reći kako je vjerojatno za vrijeme Ludovika Anžuvina Cesargrad iz kraljevske uprave prešao u ruke uprave zagorskih župana kao osobe koja je uživala veliko kraljevo povjerenje. *CD XVIII.*, dok. 169, str. 251; Pál Engél, *The Realm of St. Stephen: A History of Medieval Hungary, 895 – 1526*, I.B. Tauris & Co. Ltd, London, 2005.; str. 153.

⁶⁶ Erik Fügedi, *Castle and Society in Medieval Hungary (1000 – 1437)*, Budimpešta, 1986., str. 50-51.

⁶⁷ Poradi stalne opasnosti koja je prijetila od strane češkog kralja Otokara II., izgrađen je 1271. godine i tvrđi grad D'évény (hrv. Devin; u današnjoj Slovačkoj, predgrađe Bratislave) iznad grada koji je bio porušen tokom pljačke počinjene od strane Austrijanaca 1233. godine. Za razliku od D'évényja (koji se vjerojatno gradio u razdoblju od 1233. do 1271. godine), za Cesargrad se ne može reći kada je točno izgrađen. E. Fügedi, *Castle and Society*, str. 52.

postoji zahtjev gurskog biskupa vitezovima iz Podčetrka, Pilštajna, Žusema, Žamerka i Rešanja da pomognu Kunšperškima i Otonu I. za obranu granice na rijeci Sutli. Vjerojatni povod za povećanu prisutnost vojske sa štajerske strane rijeke Sutle pretpostavljeni su upadi s ugarske strane Sutle na posjed Kunšperških, tj. posjed gurskog biskupa.⁶⁸ To bi mogao biti razlog za pretpostavku da je Cesargrad građen i prije, možda kao manje osmatračko mjesto i potencijalna lokacija s koje su se mogli provoditi upadi na štajersku stranu rijeke Sutle. Daljnja arheološka istraživanja trebala bi reći nešto više o tome je li postojala neka starija gradnja od kraja prve i početka druge polovice 13. stoljeća.

Iako u prvome primjeru nema naznake da je došlo do sukoba, slučaj iz 1267. godine otvara mogućnost da rijeka Sutla i prostor uz klanac Zelenjak jesu bili poprište sukoba Carstva i Zemalja Krune. Spomenuti se sukob, kažu izvori, dogodio na granici, između slavonskih vitezova i gurskog biskupa Ditrika II. te Otona II. Kunšperškog, o čemu nam govori primirje sklopljeno 2. lipnja 1267. godine između spomenutog biskupa, Otona II. i vjerojatno nekog dostojnika (op. a) zapsanog u dokumentu kao *Kench* s jedne te bana Ernerija/Ernesta s druge strane. O kojoj se granici radi, teško je pretpostaviti iz izvora, no jedno je od potencijalnih mjesta sukoba dviju strana upravo prostor rijeke Sutle i Zelenjaka.⁶⁹

Važno je spomenuti kako je i granica biskupija, one Akvilejske patrijaršije i Salzburške nadbiskupije, uvelike utjecala na duhovni razvoj sjeverozapadnog dijela tadašnje slavenske Donjopanonske kneževine.⁷⁰ Nakon pobjede nad Avarima 796. godine, Karlo Veliki podijelio je 811. godine nedavno osvojeni prostor akvilejskom patrijarhu i salzburškom nadbiskupu te rijeku Dravu učinio graničnom rijekom između spomenute dvojice. Područje južno od Drave pripalo je akvilejskom patrijarhu, što je imalo utjecaja na kasniji duhovni razvoj područja spomenute kneževine.⁷¹

Duhovnu brigu za područje kneževine imala je na tom području i Sisačka biskupija, no ona je zbog prijašnjih uspostavljenih veza sa Solinskom/Splitskom metropolijom imala više kontakata i dodirnih točaka sa Splitskom metropolijom

⁶⁸ I. Stopar, *Grajske stavbe* V. 46; Hans Pirchergerger, *Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülden, Städte und Märkte*, München, 1962., str. 241; U listini se spominje i Gundaker Kunšperški, jedan od minsterijalnih vitezova obitelji Kunšperških, više o njemu pogledati u: T. Ravnikar, *V primežu*, str. 251.

⁶⁹ Martin Bele, *Današnja slovenska Štajerska v drugi polovici 13. stoletja* (doktorska disertacija), Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, 2015., str. 55; Listinu su sastavili Tomas, župan *de Morocha*, župan Ivan (sin *Irizlay*), zagrebački župan *Inus* te *Barleus*, župan vrbovečki. *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, svezak 5., ur. Tadija Smičiklas (Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1907.), dok. 902, str. 431 (dalje u tekstu: CD V.).

⁷⁰ Kneževina je bila pod utjecajem Franaka.

⁷¹ D. Mudrinjak, „Pregled razvoja teritorijalnog ustroja Katoličke crkve“, str. 147.

nego li je to bio slučaj s Akvilejskom patrijaršijom. S kasnijim proširenjem utjecaja hrvatskog vladara na međuriječje Sava – Drava, Akvileja je u svijesti tamošnjih kršćana i dalje ostala njihovim duhovnim središtem sve do dolaska Mađara, tj. Ugra.⁷²

U smislu dolaska Mađara, tj. Ugra, treba pratiti osnivanje Zagrebačke biskupije podređene prvo Kaločkoj nadbiskupiji pa kasnije Ostrogonskoj metropoliji 1094. godine,⁷³ koja je imala važnu ulogu u daljnjem formiranju granica prema Svetom Rimskom Carstvu, pa tako i granice na rijeci Sutli. Iako je proces daljnjeg učvršćivanja granice prema Svetom Rimskom Carstvu pouzdan od vremena osnivanja zagrebačke županije 1094. godine, moguće ga je pratiti još od vremena Heme Gurske. Kunšperk, kao jedan od pet glavnih gradova Gurske biskupije,⁷⁴ nalazio se je na prvoj crti obrane posjeda Salzburške nadbiskupije i, shodno tome, Gurske biskupije te puteva uz štajersku stranu Sutle.

S druge strane, Cesargrad, tj. njegova bliža i dalja okolica, nalazili su se pod jurisdikcijom Zagrebačke biskupije, točnije Vrbovečkog arhiđakonata, čija se crkvena jurisdikcija protezala duž toka rijeke Sutle. Osnovan u svrhu lakšeg upravljanja udaljenim posjedima Zagrebačke biskupije, Vrbovečki arhiđakonat vrlo je vjerojatno pratio nekadašnji raspored staroslavenskih župa te tada postojeću upravno-obrambenu organizaciju tog uskog prostora uz samu granicu sa Svetim Rimskim Carstvom, tako da je moguće da je to bio jedan od razloga gradnje Cesargrada na današnjoj poziciji.⁷⁵ Također treba spomenuti i desetinske kotare Zagrebačke biskupije, koji od 13. stoljeća prikupljaju s čitavog sjeverozapadnog područja Kraljevine Slavonije desetinu predodređenu za Zagrebački kaptol.⁷⁶

⁷² Miho Barada, „Važnost osnutka Zagrebačke biskupije“, u: *Kulturno poviestni zbornik Zagrebačke županije 1094 - 1944*, 1. dio, ur. Dragutin Kniewald (Izdanja Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1944.), str. 2; Damir Mudrinjak, „Pregled razvoja teritorijalnog ustroja Katoličke crkve na području Hrvatskog zagorja“, u: *Studia lexicographia*, god. 10/11, br. 19/20 (2016/2017), str. 146-147.

⁷³ D. Mudrinjak, „Pregled razvoja teritorijalnog ustroja Katoličke crkve“, str. 147.

⁷⁴ To dokazuje izvadak iz dokumenta u kojemu se spominje kako je gurčki biskup Ulrich I. 1251. godine odobrio da se 20 huba sa pet glavnih posjeda Gurčke biskupije te još sveukupno 6 huba zemlje sa ostalih posjeda unutar biskupije podaju samostanu u Studenicama: *...quod de illis quinque feudis principalibus nostre ecclesie, scilicet de Mumpareiz, Herberch, Chunegespergch, Rohatz, Legenburch... Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark*, vol. 3 (1246 – 1260), ur. Joseph von Zahn (Graz, 1903.); dok. 100, str. 166 (dalje u tekstu: StUB III).

⁷⁵ Neven Budak, *Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku*, Zagreb – Koprivnica, 1994.; str. 66.

⁷⁶ Područje koje obuhvaća kasnije Cesargradsko vlastelinstvo i prostor uz tok Sutle ulazio je u zagorski desetinski kotar. Taj kotar, uz glavnički, bio je pod upravom Kaptola, dok je zagrebački biskup pod svojom upravom imao varaždinski i moravečki desetinski kotar. U sklopu zagorskog

Klanac Zelenjak i akindžijske provale Osmanlija

Prve osmanske provale započinju potkraj 14. stoljeća, ponajprije na području hrvatskih povijesnih zemalja, da bi kasnije provale osjetili i slovenski povijesni prostori tokom 15. stoljeća, kada te provale i doživljavaju svoj apeks. Provale će jenjavati tokom 16. stoljeća, dok će u narednim stoljećima i prestati, ponajprije zbog uspješnog oslobađanja prostora pod osmanskom vlašću, što je bila posljedica posljednje osmanlijske opsade Beča 1683. godine.⁷⁷

Iako bi se moglo reći da su se na hrvatskim povijesnim prostorima osmanske provale događale od pada Bosne 1463. te posebice češće nakon Krbavske bitke 1493. do bitke pod Siskom 1593. godine, kada jenjavaju, na slovenskim povijesnim prostorima moguće je podijeliti upade Osmanlija na tri faze sa dvije mirne podfaze.

Osmanlijski upadi na područje slovenskih povijesnih prostora počinju s 1408. godinom, sporadičnog su karaktera, a najviše utjecaja tih provala osjetila je Bela krajina. Ti sporadični upadi prestaju 1421. godine zbog uspona Celjskih, braka Ulricha II. Celjskog s Katarinom Kantakuzinom Branković (čija je sestra Mara/Marija bila supruga Murata II.), uspješnog otpora vladara Zemalja Krune sv. Stjepana Matijaša Hunyadija i albanskog plemića Gjorgja Kastriota Skenderbega te ponajprije taktičkog primata Osmanlija da zauzmu ostatke Bizantskog Carstva, koje se svelo na Konstantinopol i njegovu širu okolicu.⁷⁸

Druga faza osmanskih upada po intenzitetu bila je najjača te je dokumentirana i u Unrestovoj kronici. Od 1469. pa sve do 1483. godine osmanlijski upadi i provale sijali su nered i strah među lokalnim stanovništvom.⁷⁹ U tome razdoblju Osmanlije upoznaju i krajevi uz Sutlu, o čemu će biti riječi u daljnjem u tekstu. Nakon toga razdoblja ponovno dolazi mirna faza, koja će takvom ostati do 1520. godine. U razdoblju od 1520. pa sve do 1655. godine slovenski povijesni prostori vidjeli su po više puta osmansku vojsku, ponajviše kroz provale i upade. Od 1593. godine i pobjede kršćanske vojske pod Siskom, upadi jenjavaju da bi konačno, barem što se slovenskih povijesnih prostora tiče, prestali 1655. godine.⁸⁰

desetinskog kotara nalazili su se i plemićki distrikt Zabok, kostelsko-krapinsko vlastelinstvo, vlastelinstva Belec, Gotalovac, Lobar, Oštrc, Kamenica, Komora, Konjščina i Trakošćan. D. Mudrinjak, „Pregled razvoja teritorijalnog ustroja Katoličke crkve“, str. 147.

⁷⁷ Nenad Močanin, „Croato – Turcica: pregled povijesne interakcije“, u: *Hrvatska revija*, god. 15., br. 2 (2015.), str. 5; Valerija B. Bernik, *Slovenska vojaška zgodovina*, Ljubljana, 2006., str. 17.

⁷⁸ V. B. Bernik, *Slovenska vojaška zgodovina*, str. 17; „The Brankovici“, *Genealogy.eu*, <http://genealogy.euweb.cz/balkan/balkan16.html>, ulaz ostvaren 29. veljače 2020.

⁷⁹ V. B. Bernik, *Slovenska vojaška zgodovina*, str. 17.

⁸⁰ V. B. Bernik, *Slovenska vojaška zgodovina*, str. 17.

Slika 5. – Pogled na cesargradsko središnje dvorište, južno krilo palasa i kvadratnu kulu H s 1. kata, sadašnje stanje (fotografirao: Robert Iveković Misirača, rujna 2018.)

Iako rijeka Sutla u proučavanja povijesnog tijeka nije vojno „atraktivna“ poput Vojne krajine zbog mirne prirode granice, potrebno je napomenuti da je bila vrlo važna prije uspostave Vojne krajine 1578. godine, u kontekstu spomenutih akindžijskih provala 15. stoljeća. O ovim provalama izvještava *Austrijska kronika* Jakova (Jakob) Unresta.

Prema Unrestu, ti upadi započeli su 1471. godine, nastavljaju se godine 1474.,⁸¹ 1475.⁸² i 1476.,⁸³ a završili su bi 1494. godine.⁸⁴ Potrebno je, uz Unrestove zapise o osmanskim provalama, spomenuti i sukob Osmanlija s kranjskim trupama predvođeni pukovnikom Seifriedom von Pohlheimom 1472. godine, kada su kranjske trupe kod današnje Bistrice ob Sotli doživjele poraz.⁸⁵ Zaključiti je kako su u vremenu nakon sukoba za celjsku baštinu krajevi uz Sutlu upoznali novu silu, Osmanlije, koji su se velikom brzinom širili po Balkanskom poluotoku i nastojali što je moguće više ući na prostor današnje središnje Europe. Ti napadi, koji su akindžijske prirode, prikazali su kolika je važnost granice na rijeci Sutli

⁸¹ Jakob Unrest, *Österreichische Chronik* (ur. Karl Grossmann), Weimar, 1957., str. 42.

⁸² Vidi referencu pod brojem 50 i 58.

⁸³ J. Unrest, *Österreichische Chronik*, str. 63 – 64; Vjekoslav Klaić, „Sutla (zemljopisno – povijesna crtica)“, u: *Hrvatsko kolo: Naučno-književni zbornik* (knj. VI.), Zagreb, 1910.; str. 141.

⁸⁴ Vidi više u: J. Unrest, *Österreichische Chronik*, str. 230.

⁸⁵ *Krajevni leksikon Slovenije*, vol. 3, ur. Roman Savnik (Ljubljana, 1976.), str. 61.

i njene okolice te moguću kobnu posljedicu ako se toj granici ne posveti pažnja u vidu njene obrane. Sutla je u tome smislu bila jedna od glavnih točaka obrane austrijskih nasljednih zemalja, a u skladu s time i značaj klanca Zelenjak te tvrđoga grada Cesargrada i Kunšperka postao je veći. O opasnostima takvih provala, dokazuje i činjenica da je crkva sv. Petra u mjestu Sv. Peter pod Svetim Gorami (današnja Bistrica ob Sotli) u 15. stoljeću dobila utvrđenje.⁸⁶

Međutim, prve upade Osmanlija na prostor rijeke Sutle moguće je pratiti četiri godine prije Unrestovih zapisa u *Austrijskoj kronici*, tj. od 1467. godine, kada se događa sukob na rijeci Sutli, u kojem sudjeluje i Wilhelm Tattenbach-Hausbach zajedno s još jednim, nepoznatim članom iste obitelji.⁸⁷

Na kojem se dijelu rijeke Sutle sukob dogodio nije poznato. Može se pretpostaviti da je prostor ispred klanca Zelenjak mogao biti poprištem spomenutog sukoba, no potrebna su daljnja istraživanja kako bi se potvrdilo da li je u tome prostoru doista bilo sukoba Osmanlija sa štajerskom pograničnom regimentom.

Daljnji upadi Osmanlija pokazali su kolika je vrijednost prirodne granice koju čini rijeka Sutla. Unatoč tome što se od 1527. godine Ferdinand I. Habsburški nalazi i na tronu Zemalja Krune, rijeka Sutla je i dalje zadržala strateški značaj, što se vidi u tome da su financijska sredstva izdvajala i za to područje kako bi se provela fortifikacija prostora. To je posebice vidljivo u primjeru Ivana pl. Tattenbach-Hausbacha, koji je ciljano kupio vlastelinstva uz štajersku stranu rijeke Sutle kako bi proveo fortifikaciju cjelokupnog prostora te spriječio potencijalne akindžijske upade Osmanlija na područje Štajerske i potom Austrije.⁸⁸

Upadi Osmanlija govore dovoljno o tome koliko je prostoru uz rijeku Sutlu bilo prijeko potrebno učvršćivanje u obrambenome smislu jer su Osmanlije, koliko je vidljivo iz Unrestova svjedočanstva, vrlo lako prolazili zapadnim dijelom srednjovjekovne Slavonije te kroz područja istočnog dijela Štajerske. Može se zaključiti da, unatoč prije navedenim pojedinim manjim sukobima na granici u 13. stoljeću i akindžijskim upadima Osmanlija u 15. stoljeću, granica na rijeci Sutli ostala je stabilna i nepromijenjena još od razdoblja ranog srednjeg vijeka.

Kronološki slijed akindžijskih upada na prostor rijeke Sutle, klanca Zelenjak izgledao bi ovako:

⁸⁶ Mojca Geršak, *Župnija Sveti Peter pod Svetimi gorami v luči matičnih knjig med leti 1918 in 1929* (diplomski rad), Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, Maribor, 2011., str. 57 – 58.

⁸⁷ Dejan Zdravec, „Plemiška družina Tattenbach in njihove posesti na Štajerskem“, u: *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja*, vol. 7., br. 14 (2008.), str. 53.

⁸⁸ D. Zdravec, „Plemiška družina Tattenbach“, str. 54–55.

1) 1467. godina – sukob na rijeci Sutli u kojem sudjeluje i Vilim Tattenbach-Hausbach zajedno sa još jednim, nepoznatim članom iste obitelji.⁸⁹ Lokacija ove bitke nije poznata, no s obzirom na to da je spomenuti Vilim prvi od obitelji Tattenbach koji je stigao na područje Štajerske i time vjerojatno na područje Kunšperškog vlastelinstva, moguće je da se taj sukob dogodio nedaleko klanca Zelenjak, Ovo je ujedno i prva poznata vijest o Osmanlijama u području rijeke Sutle.

2) 1471. godina – četvrtog lipnja te godine događaju se prvi upadi Osmanlija na područje Ljubljane, Kranja, Celja i Savinje, te trideset ljudi stradava. U obranu se uključuju Christoff Ungnad, *freyher zu Sunekh* (upravitelj Žovneka?) i Widhalm (Willhelm) Schenck, vladar Osterwitza.⁹⁰

3) 1472. godina – iduće godine Osmanlije ponovno dolaze u prostor rijeke Sutle, a ovaj put ih dočekuju kranjske trupe predvođene pukovnikom Seifriedom von Pohlheimom. Za razliku od prvospomenutog sukoba, u ovome slučaju se pretpostavlja da se odvio ili kod današnje Bistrice ob Sotli ili podno Cesargrada, s ishodom da su kranjske trupe, zbog brojčane inferiornosti, doživjele poraz. Brojčana premoć Osmanlija od 12 000 ljudi nad kontingentom od 450 ljudi i vjerojatno u tome trenu bolje taktičko djelovanje očekivano je odnijelo pobjedu na stranu Osmanlija.⁹¹

4) 1474. godina – prva godina osmanskih provala koje zapisuje Jakob Unrest u svojem djelu *Austrijska kronika*. Po Unrestu, Osmanlije su 1474. provalile na područje Zagorske grofovije, i to na vlastelinstvo grada Krapine, Zaboka, Križa, Grebena, Bistrice, *Wateyn, Rokanigk, Libring, Stolwitz i Lubrin* te pustošili taj kraj dva tjedna.⁹²

5) 1475. godina – Osmanlije ponovno provaljuju na područja Štajerske, Kranja i Koruške te druge nedjelje poslije Uskrsa (tzv. nedjelja Božanske Milosti; lat. *Misericordias Domini*)⁹³ dolaze do Maribora.⁹⁴ Nedaleko od Kunšperka stra-

⁸⁹ D. Zadavec, „Plemiška družina Tattenbach“, str. 53.

⁹⁰ J. Unrest, *Österreichische Chronik*, str. 37.

⁹¹ *Krajevni leksikon Slovenije*, vol. 3, ur. Roman Savnik (Ljubljana, 1976.), str. 61; V. Klaič, „Sutla (zemljopisno – povijesna crtica)“, str. 41.

⁹² J. Unrest, *Österreichische Chronik*, str. 42.

⁹³ *Misericordias Domini* latinski je naziv za drugu nedjelju poslije Uskrsa te predstavlja drugu od osam nedjelja u razdoblju između Uskrsa i Duhova. Drugi naziv koji se također koristio, osim u tekstu navedenih, jest i Nedjelja Dobrog Pastira. Vidi više o ovoj temi na: Frederick Holweck, „Paschal Tide“, u: *The Catholic Encyclopedia*, vol. 11, Robert Appleton Company, New York, 1911., <http://www.newadvent.org/cathen/11516a.htm>, ulaz ostvaren 9. veljače 2020.

⁹⁴ J. Unrest, *Österreichische Chronik*, str. 50.

dava crkva sv. Margarete Antiohijske.⁹⁵

6) 1476. godina – Unrest za ovu godinu upisuje sljedeće: ...*die Turckhen... unter Gurckveld uber die Saw chomen und lyessen den sackman aus unter das gschlosch Herberg auf gein Mantpreiß; das geschach an sand Jakobstag. Darnach auff geyn Reycheneckh, auff den Lember, Sannd Marein, Rahatsch, Trackhenstain und ab fur die Krappin zwm Grebnig, Agram, Solet, gein Kaysersperg, gein Kunigsperg, Peylenstain, Trackhenweg...* Und etlich hinwieder für Leichtenwald, Reyhennstain, und fur Sattenstain uber der Saw getzogen zu den andern und daselbs all widerumb zusammen kumen und haben widerumb einen sackman uber die Saw lassen ab gein Kaisersberg und Stolbitz und Rockanickh. (...Osmanlije... podno Krškog polja iznad Save dođoše i položise pustošenje podno utvrđenja Podsrede do Planine (pri Sevnici, op.a.); to se dogodilo na dan svetog Jakova. Poslije nastaviše do Reycheneckh (Rogaška Slatina?), potom do Lemberga (Lemberg pri Šmarju, op. a.), Svete Marije, Rogateca, Trakoščana i preko Krapine do Grebena (Grebengrad, op. a.), Zagreba, Solet (uz Sutlu?), uz Cesargrad, Kunšperk, Pilštajn, Trackhenweg (Trakoščan?)... I potom nastaviše za Sevnicu, Rajkenštajn, i za Sattenstain (Boštanj?) te se iznad Save smjestiše i gdje pustiše preko Save otimače⁹⁶ Cesargrada i Stolbitz i Rockanickh (Rogatec?).

7) 1494. godina – od 24. kolovoza do 5. listopada, Osmanlije su s malim odredom od 500 ljudi poharale Zagreb, Samobor i Križ, a potom Mokrice, samostan Plemach, Planinu kod Sevnice, prodrli ponovno kod Krapine te se povukli kroz okolicu Pilštajna, Cesargrada i Kunšperka.

Zaključak

Na osnovi podataka može se zaključiti kako su rijeka Sutla i okolni prostor klanca Zelenjak do 17. stoljeća bili poprištem mnogih procesa i događaja koji su utjecali na opći razvoj spomenutog prostora. Iako ne toliko atraktivna za proučavanje povijesti granice kao primjerice prostor Vojne krajine/granice, granica u klanцу Zelenjak, time i na rijeci Sutli, ipak može preko pojedinih događaja, poput poziva ministerijala od strane gurskog biskupa na pojačavanje granice na Sutli

⁹⁵ Robert Iveković–Misirača, *Na granici Kraljevstva i Carstva. Komparativna analiza povijesnog razvoja Cesargrada i Kunšperka* (diplomski rad), Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb, 2019., str. 100.

⁹⁶ Njemačka riječ „sackman“ vjerojatno proizlazi iz riječi „sacman“ koja se nalazila u rječniku srednjevisokog njemačkog jezika. Prvotno je riječ označavala slugu koji je vodio brigu o transportu dobara, a kasnije je tome pojmu pripisano i značenje razbojnika, otimača. Vidi više u: *Dictionary of American Family Names*, vol. I.–III., ur. Patrick Hanks (New York, Oxford University Press, 2003.), str. 248.

do akindžijskih provala u 15. stoljeću, ponuditi pojedine smjernice za istraživanje sveukupne povijesnosti ovog kraja, koja seže duboko u prošlost. Također, u cijelom tom kontekstu važnu ulogu su imali i tvrđi gradovi Cesargrad i Kunšperk, koji su nadgledali prostor klanca rijeke Sutle i okolicu. „Mirnoća“ granice na Sutli uvjetovala je razvoj lokalnih mjesta do razine trgovišta s obje strane Sutle (*suburbia* Klanjec i *suburbia* Kunšperk, op. a.) te razvoja trgovine i središnjih funkcija tih mjesta, no to je tema koju je potrebno zasebno obraditi. Procesi kolonizacije, koji se događaju tijekom 11. stoljeća na štajerskoj strani Sutle i na slavonskoj strani spomenute rijeke vjerojatno već od 12. stoljeća, moguće su nalikovali na one procese kolonizacije koji su se provodili na području između Žumberačke i Samoborske gore te prostora Bele Krajine i rijeke Krke kod Krškog u nešto kasnijem razdoblju, točnije oko 12. i 13. stoljeća.

Najzanimljiviji povijesni proces zasigurno su akindžijske provale Osmanlija duboko u područje Zemalja Krune sv. Stjepana te na prostor Vojvodstva Štajerske. Od početka 15. stoljeća, točnije 1408. godine pa gotovo do kraja 15. stoljeća (1494.), prostor klanca rijeke Sutle iskusio je Osmanlije i strah koji su ove provale ulijevale u domicilno stanovništvo. Period od 1467. do 1494. godine vrijeme je najčešćih upada na područje klanca Zelenjak i njegove okolice, a Unrestova kronika opisuje razmjere do kojih su dosezale te provale te koja mjesta su tijekom njih nastradala. Sukobi štajerskih odreda, vjerojatno uz pomoć lokalnih odreda, nastojali su provale odbiti, no obrana prostora nije bila u potpunosti uspješna, s obzirom na činjenicu da su se Osmanlije vraćale pustošiti spomenuti kraj. Prodiranja na taj prostor i činjenica da su pustošili i kraj u okolici Cesargrada i Kunšperka, govori dosta o tome što rijeka Sutla predstavlja kao potencijalna linija obrane.

Od 1494. godine prestaju upadi na područje klanca Zelenjak te se počinje sustavnije razmišljati o liniji obrane na rijeci Sutli kako bi se spriječili upadi u Štajersku i nadalje u Austriju. U tome smjeru spomenute je događaje promišljao Ivan pl. Tattenbach-Hausbacha, koji je ciljano kupio vlastelinstva uz štajersku stranu rijeke Sutle kako bi proveo fortifikaciju cjelokupnog prostora te spriječio potencijalne akindžijske upade Osmanlija. Iako Osmanlije više ne „zalaze“ u spomenuti prostor klanca, a posebice od 1593. i bitke kod Siska, akindžije na slovenski povijesni prostor upadaju do početka druge polovice 17. stoljeća, dok će nove obrambene i stambene ideje istog stoljeća utjecati na napuštanje pozicija Cesargrada i Kunšperka te će nizinski dijelovi postati točke obrane, ali i stanovanja.

Popis literature

Izvori

Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, svezak 5., ur. Tadija Smičiklas (Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1907.).

Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, svezak 18., ur. Duje Rendić – Miočević (Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1990.).

„Chronicon Gurcense. Edidit Wilhelmus Watenbach prof. Heidelbergensis.“, u: *Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesium et quingentesimum, Scriptorum*, tom II., vol. 23., ur. Georg Heinrich Petz (Hannover, 1874.).

Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, 4. knjiga (1101. – 1200.), ur. Franc Kos (Ljubljana, „Leonova družba“, 1915.).

Hans Pirchergerger, *Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülten, Städte und Märkte*, München, 1962.

Monumenta Germaniae Historia inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesium et quingentesimum, Henrici II. et Arduini Diplomata, tom. 3, vol. 3 (Hannover, 1900. – 1903.).

Monumenta Germaniae Historia inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesium et quingentesimum, Conradi II. Diplomata, tom. IV., vol. 4 (Hannover, 1909.).

Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark, vol. 3 (1246. – 1260.), ur. Joseph von Zahn (Graz, 1903.).

Unrest, Jakob, *Österreichische Chronik* (ur. Karl Grossmann), Weimar, 1957.

Literatura

Andrić, Stanko, „Imenica vas u staroj slavonskoj toponimiji“, u: *Croatica – časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu*, vol. 37, br. 57 (2013.), str. 73–129.

Barada, Miho, „Važnost osnutka Zagrebačke biskupije“, u: *Kulturno poviestni zbornik Zagrebačke županije 1094 - 1944*, 1. dio, ur. Dragutin Kniewald (Izdanja Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1944.), str. 1–4.

B. Bernik, Valerija, *Slovenska vojaška zgodovina*, Ljubljana, 2006.

Bele, Martin, *Današnja slovenska Štajerska v drugi polovici 13. stoletja* (doktorska disertacija), Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, 2015.

Brandt, Miroslav, *Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.

Budak, Neven, *Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku: urbanizacija Varaždinske županije do kraja 16. stoljeća*, Zagreb – Koprivnica: Nakladna kuća Dr. Feletar, 1994.

Curk, Jože, *Trgi in mesta na slovenskem Štajerskem*, Založba „Obzorja“, Maribor, 1991.

Čičko, Branko, „Cesargrad – historiografija i povijest“, u: *Cesargrad u vremenu i prostoru. Zbornik radova sa stručnog skupa. Klanjec, 12. svibnja 2017.*, Ogranak Matice hrvatske u Klanjcu, 2017., str. 43–59.

Dictionary of American Family Names, vol. I.–III., ur. Patrick Hanks (New York, Oxford University Press, 2003).

Engel, Pál, *Magyarország világi archontológiája 1301. – 1457.*, sv. 1, História – MTA Történettudományi Intézete, Budimpešta, 1996.

Engél, Pál, *The Realm of St. Stephen: A History of Medieval Hungary, 895 – 1526*, I.B. Tauris & Co. Ltd, London, 2005.

Fügedi, Erik, *Castle and Society in Medieval Hungary (1000 – 1437)*, Budimpešta, 1986.

Geršak, Mojca, *Župnija Sveti Peter pod Svetimi gorami v luči matičnih knjig med leti 1918 in 1929* (diplomski rad), Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, Maribor, 2011.

„Gurk“, *Hrvatska enciklopedija*, IV. svezak (Fr – Ht), ur. Dalibor Brozović (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002.), str. 220.

Hauptman, Ljudmil „Hema i Svetopuk“, u: *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knjiga 225, razreda historičko-filologičkoga i filozofsko-juridičkoga (114), Zagreb, 1936., str. 221–246.

Hirc, Dragutin, *Prirodni zemljopis Hrvatske, knjiga prva: Lice naše domovine*, Zagreb, 1905.

Horvat, Zorislav, *Burgologija – srednjovjekovni utvrđeni gradovi kontinentalne Hrvatske*, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, UPI-2M PLUS, Zagreb, 2014.

Holweck, Frederick „Paschal Tide“, u: *The Catholic Encyclopedia*, vol. 11, Robert Appleton Company, New York, 1911., <http://www.newadvent.org/cathen/11516a.htm>, ulaz ostvaren 9. veljače 2021.

Iveković Misirača, Robert, *Na granici Kraljevstva i Carstva. Komparativna analiza povijesnog razvoja Cesargrada i Kunšperka*, diplomski rad (mentor: izv. prof. dr. sc. Hrvoje Kekez), Odjel za povijest Hrvatskog katoličkog sveučilišta, 4. rujna 2019.

Klaić, Vjekoslav, „Sutla (zemljopisno – povijesna crtica)“, u: *Hrvatsko kolo: Naučno – književni zbornik* (knj. VI.), Zagreb, 1910., str. 121–150.

Klemenc, Josip, Saria, Balduin, *Archäologischen Karte von Jugoslawien: Blatt Rogatec*, Zagreb, 1939.

Kekez, Hrvoje, „Na meji kraljevstva in cesarstva. Zgodovinske spremembe v širšem prostoru Gorjancev in Samoborskega hribovja od 12. do početka 16. stoletja“, u: *Med cesarstvom in kraljevstvom. Studija čezmejnih kulturnozgodovinskih povezav*, ur. Petra Svoljšak, Miha Seručnik, Vanja Kočevar, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2013., str. 83–110.

Kekez, Hrvoje, *Pod znamenjem propetog lava. Povijest knezova Babonića do kraja 14. stoljeća*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2016.

Korošec, Paola, „Svete Gore nad Bistrico ob Sotli v poznorimskem obdobju“, u: *Arheološki vestnik*, vol. 48, 1997., str. 333–339.

Kos, Milko, *Zgodovina Slovencev*, Jugoslovanska knjigarna, Ljubljana, 1933.

Kosi, Miha, „... quae terram nostram et Regnum Hungariae dividit... (Razvoj meje cesarstva na Dolenjskem v srednjem veku)“, u: *Zgodovinski časopis*, vol. 56, br. 1–2 (2002), str. 43–97.

Krajevni leksikon Slovenije, vol. 3, ur. Roman Savnik (Ljubljana, 1976.).

Matijašić, Robert, *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*, Leykam International, Zagreb, 2009.

Mihelj, Darko, „Značajni krajobraz – Zelenjak, Risvička i Cesarska gora“, u: *Prirodoslovlje: časopis Odjela za prirodoslovlje i matematiku Matice hrvatske*, vol. 17, br. 1–2 (2017), str. 155–190.

Miletić, Drago, „Plemićki grad Cesargrad“, u: *Perisitl*, 42/43 (1999./2000.), str. 23–39.

Moačanin, Nenad, „Croato – Turcica: pregled povijesne interakcije“, u: *Hrvatska revija*, god. 15., br. 2 (2015.), <https://www.matica.hr/hr/459/croato-turcica-pregled-povijesne-interakcije-globalni-okvir-24928/>, ulaz ostvaren 29. veljače 2021.

Mudrinjak, Damir, „Pregled razvoja teritorijalnog ustroja Katoličke crkve na području Hrvatskog zagorja“, u: *Studia lexicographia*, god. 10/11, br. 19/20 (2016/2017), str. 145–158.

Orožen, Janko, *Zgodovina Celja in okolice*, Olepševalno in turistično društvo Celje, Celjska turistična zveza, Celje, 1967.

Pavišić, Ivančica, „Iz arheološke prošlosti Klanjca i okolice“, u: *Hrvatsko zagorje – časopis za kulturu*, god. IX., br. 1–2 (2005), str. 7–31.

Pircherger, Hans, *Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gültten, Städte und Märkte*, München, 1962.

Ravnikar, Tone, *V primežu medplemiških previranj*, Pedagoški inštitut, Ljubljana, 2010.

Gjuro Szabo, Gjuro, *Srednjovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2005.

Szabo, Gjuro, „Izvještaj o radu zemaljskoga povjerenstva za očuvanje umjetnih i historičkih

spomenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji u godini 1911.“, u: *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, vol.12, br.1, srpanj 1912., str. 201–259.

Stopar, Ivan, *Gradovi na Slovenskem*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1987.

Stopar, Ivan, *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji – med Kozjanskim in porečjem Save*, knjiga V., Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1993.

„The Brankovici“, *Genealogy.eu*, <http://genealogy.euweb.cz/balkan/balkan16.html>, ulaz ostvaren 29. veljače 2021.

Tomić, Stjepan, *Problem prelaska sa spaljivanja mrtvih na polaganje mrtvih tijela na području bivše rimske provincije Dalmacije i Karpatske doline 8. i 9. stoljeća* (diplomski rad), Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2017.

Vučetić, Ratko, „Prilog problematici istraživanja gradskih naselja na primjeru Hrvatskog zagorja“, u: *Zbornik 1. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti*, IPU, Zagreb, 2004., str. 137–144.

Wolfram, Herwig, *Conrad II, 990 – 1039: Emperor of Three Kingdoms*, The Pennsylvania State University Press, University Park, Pennsylvania, SAD, 2006.

Zadravec, Dejan, „Plemiška družina Tattenbach in njihove posesti na Štajerskem“, u: *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja*, vol. 7., br. 14 (2008.), str. 52–74.

„Značajni krajobraz Zelenjak – Risvička i Cesarska gora“, *Javna ustanova za upravljanje zaštićenim dijelovima prirode Krapinsko – zagorske županije*, <http://www.zagorje-priroda.hr/vrijednosti.aspx?catId=35>, ulaz ostvaren 2. rujna 2018.

CESARGRAD AND KUNŠPERK FORTRESSES IN THE CONTEXT OF BEING
THE BORDER ON THE SUTLA RIVER UP TO THE BEGINNING OF THE
17th CENTURY

By Robert Iveković Misirača, Zagreb

SUMMARY

Two fortified castles, Cesargrad and Kunšperk are situated on the hills overlooking Zelenjak, - the Sutla River ravine. Both of the castles represented a part of the defensive system of the Lands of the Crown of Saint Stephen, i.e. the Holy Roman Empire of the German Nation. Their geographical vicinity and position by the border made an impact on their historical development and that of their surroundings; first of all - the development of their suburbia. With the individual development of these fortresses from the 12th to the 17th century, the River Sutla also „developed“ as the primary natural boundary, prior to the establishment of the mentioned political entities. The River Sutla went through many historical events together with the inhabitants living there, from being the border for the Roman provinces, to being the boundary of the cultural and historical entities that were established. With the exception of minor events of military character during the 13th century, the Sutla River border in the Zelenjak ravine area was described as being a constant and peaceful boundary up to the period of the akindji intrusions in the 15th century. From the period when the Lands of the Crown of Saint Stephen activities started to be under the Habsburg dynasty control, the Sutla River with the Zelenjak ravine area was not only the political entities border, but turned into a zone that made efforts to discourage the Ottomans from further intruding into Styria, and thereby preventing them to reach Vienna.

Key words: the Sutla River border; Cesargrad, Kunšperk, Zelenjak ravine; 12th century - beginning of 17th century; Ottoman invasions; micro and macro locations